

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Η φιλοσοφία ως όρος εκφράζει μία έλλειψη. Ο φιλόσοφος δεν είναι ένας σοφός άνθρωπος, αλλά ένας αναζητητής. Τείνει προς τη σοφία, προς τη γνώση. Δεν την κατέχει. Αν την κατείχε, δεν θα καλούταν εξάλλου φιλόσοφος.

Η φιλοσοφία θα λέγαμε ότι συνδιαλέγεται. Είναι αυτό που λέει ο π. Παντελεήμων Μανουσάκης που διδάσκει φιλοσοφία στο Κολλέγιο Τιμίμου Σταυρού Βοστώνης, ότι δηλαδή η ίδια «ερωτά, δηλαδή και ρωτά αλλά και εράται». Και δεν υπάρχει καταλληλότερο κείμενο γι' αυτή τη γόνιμη συνάντηση ερώτησης και έρωτα από το Πλατωνικό Συμπόσιο. Έτσι λοιπόν ο αναζητητής της σοφίας, δηλαδή ο φιλόσοφος που είμαστε όλοι μας μηδενός εξαιρουμένου, ψάχνει να γνωρίσει εκείνο που δεν κατέχει. Τη σοφία. Και προς αυτή την κατεύθυνση συνηγορεί ο Αριστοτέλης που γράφει στα Μεταφυσικά του πως «πάντες άνθρωποι τοῦ εἶδέναι ὀρέγονται φύσει».

Το Άγιο Βήμα στο οποίο τελείται το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας έχει τη δική του φιλοσοφία. Είναι αχώρητος χώρος που ιερουργεί το μυστήριο της Θείας Οικονομίας σε άχρονο χρόνο. Λειτουργικό, πεπερασμένο, μη δεδομένο, οριοθετημένο και υπολογίσιμο. Το Βήμα αυτό έχει το κέντρο του, την ουσία του, αυτό που είναι και αυτό που γίνεται διά του είναι. Όχι το Είναι του Heidegger, αλλά το είναι της εκκλησιαστικής εμπειρίας. Αγιοπνευματικής και αποφατικής έκφρασης του άσρκου το οποίου σαρκούται όμως μέσα στη ζωή της Εκκλησίας.

Ένας χώρος έχει πάντοτε τους περιορισμούς του. Το Άγιο Βήμα ως χώρος της ύλης και της ύπαρξης, βαφτίζει τα σημεία του σε έννοιες και

όρους δηλωτικά μιας αμηχανίας που γεννά η αφασία του προσδιορισμού. Δηλαδή ναι μεν υφίστανται οι όροι ως έννοιες της λογικής, εντούτοις δεν χωράνε το μυστήριο της Τριαδικής φανέρωσης στην άλογη φάτνη της αχώρητης ανθρώπινης σκέψης. Έτσι ο ιερός αυτός χώρος του Αγίου Βήματος στον ιερό ναό και συμβολίζει και δείχνει ό,τι δεν είναι ο Θεός. Γιατί αν θέλουμε να ορίσουμε φτωχά το άφραστο και απερινόητο, τότε λέξεις που εννοιολογικά έχουν το δικό τους τέλος, γίνονται η άρνηση της σημασίας των. Δηλαδή πρόκειται για έναν χώρο που το στερητικό «α-»εκφράζει αποφαστικά στην πιο αρνητική μορφή τι δεν είναι ο Θεός.

Το Άγιο Βήμα έχει μία φιλοσοφία που δεν γράφεται και δεν διδάσκεται. Μία φιλοσοφία που φτωχαίνει τις λέξεις και παραλύει από τη φύση της την οποιαδήποτε εννοιολογική και ερμηνευτική μαρτυρία των όρων και των φράσεων. Όρων και φράσεων που αδυνατούν να περιγράψουν και να διεισδύσουν στο σαρκωμένο άσαρκο της θεϊκής φανέρωσης και παρουσίας. Αν προσέξει κάποιος τις ευχές και της δεήσεις του ιερέα κατά τη διάρκεια της Θείας Ευχαριστίας, θα διαπιστώσει την «αδυναμία» της Εκκλησίας. Η «αδυναμία» αυτή δεν είναι αδυναμία του σώματος της, μήτε των χαρισματικών της φορέων. Πηγάζει από την παράλυση του γήινου ενώπιον του άφραστου και την αδυναμία περιγραφής του σωτηριολογικού σχεδίου δια της παροντικής χωροχρονικής πραγματικότητας.

Και θέλω να χρησιμοποιήσω ένα παράδειγμα από τις ευχές της Θείας Ευχαριστίας. Στην ευχή του α' αντιφώνου, ο ιερέας εύχεται ως εξής: «Κύριε ό Θεός ήμῶν, οὗ τὸ κράτος ἀνείκαστον καὶ ἡ δόξα **ἀκατάληπτος**, οὗ τὸ ἔλεος **ἀμέτρητον** καὶ ἡ φιλανθρωπία **ἄφατος**...» (Κύριε, Θεέ μας, που τη δύναμή σου δὲν υπάρχει τρόπος να τη φανταστούμε και τη δόξα σου δεν μπορούμε να την καταλάβουμε· που η αγάπη σου είναι ἀμέτρητη και η φιλανθρωπία σου ἀνέκφραστη). Οι λέξεις «ἀκατάληπτος», «ἀμέτρητον», «ἄφατος», αποφασικά προσεγγίζουν το μυστήριο του Θεού και της φανέρωσης Του. Η πραγματικότητα του χώρου και του χρόνου του Αγίου Βήματος αποφασικά δέχονται την ενσάρκωση των ἀρρητων και ἀδηλων.

Το ίδιο παρατηρούμε και στην ευχή της αναφοράς όπου μεταξύ των άλλων ο ιερέας εύχεται ως εξής πάλι: «Σὺ γὰρ εἶ Θεὸς **ἀνέκφραστος**, **ἀπερινόητος**, **ἀόρατος**, **ἀκατάληπτος**, ἀεὶ ὦν ὡσαύτως ὦν· σὺ καὶ ὁ μονογενὴς σου Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον» (Γιατί εσύ είσαι Θεός, που δεν μπορούμε να εκφράσουμε με το λόγο, ούτε να σε βάλουμε στο νου μας, ούτε να σε δούμε με τα μάτια, ούτε να σε καταλάβουμε· δεν

αλλάζεις ποτέ και είσαι πάντα και παντού ο ίδιος, εσύ και ο μονογενής σου Υιός και το Άγιο Πνεύμα σου).

Η αποφατική προσέγγιση δεν περιγράφει την ουσία του Θεού, που κατά τον Μ. Βασίλειο είναι αδύνατη η πλήρης αλλά και η μερική γνώση της, αλλά έχει να κάνει με τη γνωστή όψη Αυτού, καθώς «οὐκ εἰδέναι δέ τι πάλιν ὃ ἐκφεύγει ἡμῶν τήν κατάληψιν» σύμφωνα με τον ίδιο Πατέρα. Έτσι η αγία μας Εκκλησία στις ευχές της και οι Πατέρες στα συγγράμματα τους ναί μεν χρησιμοποιούν ονόματα προερχόμενα από την ανθρώπινη επίνοια, αλλά ονόματα στερητικά, τα οποία δεν περιγράφουν την ακατάληπτη ουσία του Θεού αλλά τις ιδιότητες, ενέργειες, τον τρόπο φανέρωσης και υπάρξεως Αυτού, ο οποίος ενώθηκε «ἀσυγχύτως» «ἀτρέπτως», «ἀδιαιρέτως» και «ἀχωρίστως» με την ανθρωπότητα.

Η φιλοσοφία του χώρου (όπως το Άγιο Βήμα) στη θεολογία της ορθόδοξης Ανατολής είναι άκρως διαφορετική από εκείνη ενός χώρου όπως νοείται στη δυτική φιλοσοφία (π.χ. ο χώρος – καθαρή έννοια στον Καντ ή ο χώρος – φυλακή στον Φουκώ). Είναι πάντως κοινή παραδοχή αυτό που εκφράζει ο Επίσκοπος πρ. Ερζεγοβίνης και Ζαχουμίου κ. Αθανάσιος Γιέφτιτς στο βιβλίο του «Χριστός – Η Χώρα των Ζώντων», ότι οι άνθρωποι στην προσπάθειά τους να οργανώσουν τον χώρο και το χρόνο, «κατέληγαν στον λατρευτικό χώρο και χρόνο, στον ναό και στα τελούμενα σε αυτόν».

Τη νέα προοπτική του χώρου στη χριστιανική φιλοσοφία δεν μπόρεσε να τη δημιουργήσει η ελληνική φιλοσοφία και η ανθρώπινη σκέψη. Αυτό εκφράζει στα έργα του ιδίως ο Μ. Βασίλειος. Έτσι η Εκκλησία υπάρχει στο χρόνο όχι όμως για τον χρόνο, αλλά γι' αυτό που γίνεται στη συνέχεια του χρόνου, ως σώμα Χριστού που είναι «ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος» (Αποκ. 1,4).

Κάθε γεγονός στην Εκκλησία πέρα από το συμβολισμό του έχει την αναφορά του σε γεγονότα που εντάσσονται στο μυστήριο της Θείας Οικονομίας, γεγονότα πραγματικά του παρελθόντος που βιώνονται κάθε φορά στη ζωή της Εκκλησίας και απορρέουν από τη μυστηριολογική της φύση. Το μυστήριο αυτό αποκαλύπτει την αλήθεια της σχέσης Θεού – ανθρώπου και Θεού – κτίσης, όπου τελείως αντι – μαγικά η κτιστή θνητότητα δοξολογικά και χαρισματικά γίνεται αθάνατη. Το αιώνιο γίνεται μεθεκτό μέσα στο χρόνο, κάνοντας τον ανήμπορο να επηρεάσει τη φύση των μυσταγωγικών γεγονότων οποιαδήποτε στιγμή και σε οποιοδήποτε χώρο.

Το μυστήριο που πραγματώνεται εντός του χώρου της Εκκλησίας έχει ως κορύφωμα του το ιερό μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, της βρώσης του Τιμίου Σώματος και της πόσης του Τιμίου Αίματος του Χριστού που προσφέρεται «εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον». Η βίωση του μυστηρίου της Εκκλησίας ενώ έχει την κορύφωση της στη Θεία Ευχαριστία, έχει μία προέκταση «στη ζωή του πιστού έξω από τα Μυστήρια, στις σχέσεις του με τους άλλους, στη σχέση του με τον υλικό κόσμο, όπως μας αναφέρει ο Γέρων Περγάμου κ. Ιωάννης Ζηζιούλας.

Η μυστηριολογική χωροχρονική θεώρηση των συμβάντων που σημαίνουν την Εκκλησία (καθώς «ἡ Ἐκκλησία σημαίνεται ἐν τοῖς μυστηρίοις» σύμφωνα με τον άγιο Νικόλαο Καβάσιλα), υπάρχει πέρα από τις συμβατικές υποχρεώσεις του χρόνου που τρέχει μπροστά και του χώρου που είναι αυτό που είναι και όχι αυτό που γίνεται. Και ο χώρος γίνεται αυτό που δεν είναι στη φυσική του πραγμάτωση, μόνο στο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Γίνεται και είναι κοινή συνάντηση και τέρψη ψυχών και σωμάτων. Δεν προϋποθέτει κάτι και δεν πληροί κάποια κριτήρια. Αντίθετα γονατίζει τον χρόνο στο άχρονο της παρουσίας του και στο ατελεύτητο της διάχυσης του.

Η φράση «ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν Ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ Ποτήριον τοῦτο πίνητε» του Χριστού (ευχή της αναφοράς, Λειτουργία Μ. Βασιλείου), έχει ισχύ κάθε φορά (ὁσάκις) που τελείται το μυστήριο των μυστηρίων. Και μάλιστα μία σειρά γεγονότων του παρελθόντος χρόνου, βιώνονται στον χώρο του ιερού ναού και στον χρόνο της τέλεσης του μυστηρίου. Γι' αυτό και ο Χριστός στην παράδοση του Μυστικού Δείπνου εἶπε στους μαθητές του «τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν», δηλαδή κάθε φορά να γίνεται αυτό το Μυστήριο, σε οποιοδήποτε χρόνο και εις ανάμνηση του γεγονότος του Μυστικού Δείπνου.

Τα παρελθοντικά γεγονότα που τελούνται στο λειτουργικό «σήμερον» (δηλ. κάθε φορά που τελείται η Θεία Ευχαριστία) μέσα το χώρο της

Εκκλησίας δεν είναι αποκομμένα, ξένα και αντιφατικά από τη σημερινή πραγματικότητα ως χρόνο του παρόντος, αλλά ενωμένα μέσα στο χρόνο γι' αυτό που κάθε φορά η Εκκλησία γίνεται στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας. Για να δανειστώ έναν όρο από τον φιλόσοφο J. Derrida, αυτόν της «αποδόμησης», θα λέγαμε ότι στη λειτουργική ζωή της Εκκλησίας όπου φανερώνεται ο Χριστός δεν υφίσταται η αποδόμηση του χώρου και του χρόνου, αλλά η ενιαία, σταθερή και αναλλοίωτη του αναφορά στα γεγονότα που διαδραματίζονται κατά την τέλεση της αναιμάκτου θυσίας.

Και ποια είναι τα γεγονότα που συντελέστηκαν κατά το παρελθόν, σχετίζονται με τη ζωή του Θεανθρώπου και βιώνονται κάθε φορά στο Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας; Παραθέτω μέρος της ευχής που διαβάζει ο ιερέας κατά τη Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου και στην οποία αυτά αναφέρονται: «Μεμνημένοι οὖν, Δέσποτα, καί ἡμεῖς τῶν σωτηρίων αὐτοῦ Παθημάτων, τοῦ ζωοποιοῦ **Σταυροῦ**, τῆς τριημέρου **Ταφῆς**, τῆς ἐκ νεκρῶν **Ἀναστάσεως**, τῆς εἰς οὐρανοῦς **Ἀνόδου**, τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ **Θεοῦ καί Πατρός Καθέδρας**, καί τῆς ἐνδόξου καί φοβεραῆς δευτέρας αὐτοῦ **Παρουσίας**».

Η Εκκλησία προσφέρει με τα τελούμενα μέσα το Άγιο Βήμα ένα απεριόριστο βάθος στον άνθρωπο. Αρνείται τη στατικότητα του χρόνου και το περιορισμένο του χώρου, συνδέει συνάμα χώρο και χρόνο, φέρνοντας κάθε στιγμή που συγκεντρωνόμαστε «ἐπί τό αὐτό» το παρελθόν στο παρόν, ζώντας το παράλληλα ως αιώνια συνέχεια στην ασυνέχεια και ασυνέπεια του φυσικού χρόνου. Χαρακτηριστική είναι η ευχαριστήριος ευχή του ιερέα μετά την απόθεση των Τιμίων Δώρων στην αγία Πρόθεση, όπου λέει «εὐχαριστοῦμέν σοι, Δέσποτα φιλόανθρωπε, εὐεργέτα τῶν ψυχῶν ἡμῶν, ὅτι καί τῇ **παρούσῃ** ἡμέρᾳ κατηξίωσας ἡμᾶς τῶν ἐπουρανίων σου καί ἀθανάτων μυστηρίων». Η «**παρούση**» ημέρα είναι η κάθε μέρα τέλεσης της αναιμάκτου θυσίας. Μία επαναλαμβανόμενη βίωση λοιπόν των θείων γεγονότων. Ἐτσι χρόνος και χώρος γίνονται συνεπείς ενώπιον του μυστηρίου της Ἐνσαρκῆς φανέρωση του Θεού διά των Ενεργειῶν Του στην κτίση και την ιστορία.

Κι ενώ ο χρόνος της Δύσης αδυνατεί να δραπετεύσει από τη φθορά και κάθε ιστορικό αδιέξοδο, ο χρόνος στη ζωή της Εκκλησίας ως λειτουργικό γίνεσθαι, αφθαρτοποιεί τις οντολογικές υποστάσεις των γεγονότων τα οποία βιώνονται αχρόνως σε συγκεκριμένο κάθε φορά χρόνο με την ευχαριστιακή σύναξη. Με τον τρόπο αυτό ο άνθρωπος με μετάνοια η οποία «διορθώνει» τα πάθη του παρελθοντικού χρόνου, επανα-

φέρεται «εἰς οἰκείωσιν Θεοῦ ἀπό τῆς διὰ τὴν παρακοὴν γενομένης ἀλλοτριώσεως» ὅπως θα μας πει ο Μ. Βασίλειος.

Το κέντρο της λατρευτικής ζωής, η Θεία Ευχαριστία, τελείται ως ανάμνηση αληθινή, ως ανάμνηση γεγονότων που ἔχουν την ἀπαρχὴ τους στη ζωὴ του Χριστοῦ (του Σταυροῦ, τῆς Ταφῆς, τῆς Ἀνάστασης κ.ά.) τα οποία ο παροντικός χρόνος τα «φέρει» στο σήμερα, χωρίς να χάνουν κάτι ἀπὸ τὴν ἀξία τους, ιστορική και σωτηριολογική. Πρόκειται λοιπὸν για μία ἀνάμνηση ὄχι ἀπλᾶ ζωντανή ἢ που ἐπαναφέρεται ως θύμηση και ἀναπόληση ἀλλὰ εἶναι τὸ ἴδιο γεγονός στο «σήμερον» τῆς λειτουργικῆς ζωής.

Ἐπαναλαμβανόμενη ἀνάμνηση και αἰώνια, ἀφοῦ σύμφωνα με τὸ Μαξιμιανὸ τρίπτυχο «σκιά – εἰκόνα – ἀλήθεια» («σκιά τα τῆς Παλαιάς, εἰκὼν τα τῆς Νέας Διαθήκης, ἀλήθεια δε ἡ των μελλόντων κατάστασις»), ἡ Θεία Ευχαριστία συνεχίζει να υφίσταται και στη Βασιλεία των Ουρανῶν (σε ἀντίθεση π.χ. με τὸ γάμο). Υφίσταται λοιπὸν ὄχι μόνο στη σύσταση του, στο παρόν, ἀλλὰ και στα ἔσχατα («οὐ μὴ πῖω ἀπ' ἄρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὅταν αὐτὸ πῖνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρὸς μου», Ματθ. 26, 29).

Ἡ Ἐκκλησία υπάρχει για να γίνεται. Και φυσικά για να γίνεται, προσλαμβάνει τὸν ἄνθρωπο ὅπως εἶναι με τὴν ἀμαρτία, τὴν ῥοπή και τὴν πεπτωκυῖα του φύση. Δεν παίρνει ἀγίους, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὺς μετανοημένους. Τὸν οδηγεί στη συνέχεια σε μεταμόρφωση. Γίνεται ἄνθρωπος καινός, ἄνθρωπος κατὰ χάριν Θεός (κατὰ τὸ «ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν» του Μ Αθανασίου). Αὐτὸ λαμβάνει χώρα σε ἓνα σύνολο, σε μία κοινωνία προσώπων. Σύνολο κοινωνικό και ὄχι ατομιστικό. Ατομικὸ μὲν (ἀφοῦ ὁ κάθε ἓνας ως ἰδιαιτέρο πρόσωπο ἐξακολουθεῖ ἀν διατηρεῖ τὴν προσωπική του ταυτότητα), ἀλλὰ στην κοινωνική του δομὴ και ἐκφραση.

Ὁ ἄνθρωπος δεν εἶναι μόνος. Εξάλλου δεν δημιουργήθηκε για να μείνει μόνος. Ζει και ἀναπτύσσεται ἐν συνόλω. Κοινωνεῖ τῆς θείας χάριτος, ἐξαιτίας τοῦ ἀπειρου και ἀμέτρητου ἐλέους τοῦ Θεοῦ. Ἀν κρατήσει αὐτὸ που εἶναι για τὸν εαυτὸ του, ολοκληρώνεται ἀπόλυτα στην εἰκόνα του ἀντι – εαυτοῦ του. Εἶναι και δεν γίνεται. Τι δεν γίνεται; Κοινωνός με τα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, κοινωνός τῆς θείας χάριτος και ἀφθαρσίας (χαρισματικά) που ὄντολογικά ἐνυπάρχει στην πραγμάτωση τοῦ σκοποῦ υπάρξεως του, τὸ καθ' ὁμοίωση.

Και για να γίνει ὁ ἴδιος μονάδα στην κοινωνικότητα τοῦ συνόλου και ὄχι στον εαυτὸ του, οφείλει να φιλοσοφήσει με «νοῦν Χριστοῦ» (Α' Κορ. 2, 16). Για να βιώσει τὴν φιλοσοφία τῆς μέθεξης στην Ἐκκλησία, οφεί-

λει να απαλλαγεί από τη νοσηρότητα της οποίας η πεμπουσία βρίσκεται στη φιλαυτία η οποία είναι η μητέρα των παθών και η μόνη οδός απελευθέρωσης του ανθρώπου απ' αυτά κατά τον άγιο Μάξιμο Ομολογητή.

Όταν ο άνθρωπος εγκλωβίζεται στη φιλαυτία του και εβρισκόμενος ο ίδιος μέσα στην ευχαριστιακή σύναξη, η Εκκλησία δεν είναι ο παράδεισος του αλλά η κόλαση του. Ζει μόνος του το μυστήριο της μοναξιάς εν αντιθέσει με το μυστήριο της αθανασίας και τα μέλη της συνάξεως αυτής πάλι κόλαση είναι για να δανειστώ μία φράση του Sartre. Όταν ο άνθρωπος βρίσκεται σε μία τέτοια κατάσταση, ο χώρος της Εκκλησίας γίνεται για εκείνον ο λαβύρινθος της αλλοτρίωσης του. Και ο λειτουργικός χρόνος των μυστηρίων μοιάζει με χρόνο αμύητο στις ομορφιές των θείων γεγονότων.

«Πάλιν καὶ πολλάκις σοὶ προσπίπτομεν καὶ σοῦ δεόμεθα, ἀγαθὲ καὶ φιλόανθρωπε, ὅπως ἐπιβλέψας ἐπὶ τὴν δέησιν ἡμῶν, καθαρῆς ἡμῶν τὰς ψυχὰς καὶ τὰ σώματα ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος καὶ δώης ἡμῖν ἀνένοχον καὶ ἀκατάκριτον τὴν παράστασιν τοῦ ἁγίου σου θυσιαστηρίου. Χάρισαι δέ, ὁ Θεός, καὶ τοῖς συνευχομένοις ἡμῖν προκοπὴν βίου καὶ πίστεως καὶ συνέσεως πνευματικῆς· δὸς αὐτοῖς πάντοτε μετὰ φόβου καὶ ἀγάπης λατρεύειν σοι, ἀνενόχως καὶ ἀκατακρίτως μετέχειν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων καὶ τῆς ἐπουρανίου σου βασιλείας ἀξιωθῆναι». **(ευχή Θείας Λειτουργίας).**